

המהפכה בענייני ביטחון בישראל

אליוט א' כהן, מייקל ג' אייזנשטדט, אנדריו ג' בסביץ

ממלחמה ניידת ל"שדה הקרב הרווי"

מ בחינת המבנה, צה"ל של ימינו הוא בדרך כלל הצבא שעוצב בסוף שנות השבעים ובתחילת שנות השמונים כדי להילחם נגד סוריה. אחרי מלחמת יום כיפור, ובייחוד אחרי הסכם השלום בין ישראל למצרים משנת 1977, החל הממסד הביטחוני בישראל לפתח מגוון של תשובות טכניות ומבצעיות לאתגרי המלחמה הצפויה ברמת-הגולן, ובמיוחד לקראת מה שכונה בפיהם "שדה הקרב הרווי". בעוד שבעבר שאפה ישראל להביס את אויביה במבצעים ניידים ובהתקפות עקיפות במרחבים פתוחים, הנה עכשיו, ברמת-הגולן, היא ניצבת בפני חזית זרועה במערכי הגנת נ"ט מודרניים צפופים, סדורים לעומק, ועם נתיבים מוגבלים ולא מבטיחים להתקפות מהאגף.*

כל מלחמה שחלפה השאירה את אותותיה בממסד הביטחוני של ישראל. אם מבצע "קדש" ומלחמת ששת הימים היו אות ומופת כיצד צה"ל מעדיף להילחם, הנה מלחמת יום כיפור תופסת עד היום מקום ראשון במעלה בעיצוב החשיבה של צה"ל על הלחימה. מבחינתה של ישראל, מלחמת יום כיפור היתה תרחיש המלחמה הקונוונציונלית הגרוע ביותר בהתגשמותו – התקפת פתע במספר חזיתות, בתגבור חילות משלוח ממדינות המעגל השני הערביות. יתר על כן, יש לצפות שצה"ל ייתקל שנית ברבות מהבעיות המבצעיות שבהן נתקל במלחמת יום

כיפור: התקפת פתע, חיל-אוויר הנאלץ להשתתף בקרב היבשה למרות שאין לו עליונות באוויר, והצורך להבקייע דרך מערכי הגנה צפופים ברמת-הגולן. מכל הסיבות האלה, חזרה על התרחיש של מלחמת יום כיפור היתה המודל לתכנון המלחמות של ישראל במשך כל שנות השבעים. המתכננים הניחו התקפת פתע ערבית במספר חזיתות, אבל הפעם בכוחות גדולים ומתוחכמים הרבה יותר מאשר אלה שעמדו נגדה ב-1973, בגלל השיטפון האדיר של הפטרור דולרים אחרי 1973. המתכננים הישראליים כללו בתרחישים של משחקי המלחמה שלהם גם חילות משלוח מצוידים היטב ממדינות המעגל השני הערביות.

מלחמת יום כיפור אילצה את צה"ל להעריך מחדש, ומן היסוד, את יכולתו לקבל התרעה מוקדמת, שתאפשר לו לגייס את המילואים באין מפריע. המלחמה הפנתה את תשומת-הלב גם לתפקידם של הטנק ושל המטוס במבנה הכוח של צה"ל, נוכח האבדות הכבדות שסבלו השריון וחיל-האוויר בזמן המלחמה. צה"ל הגיע למסקנה שהטנק ומטוס הקרב חיוניים עדיין, אבל שרידותם בשדה-הקרב המודרני אינה עוד דבר המובן מאליו. זאת ועוד, מאחר שלא מובטח לו שיקבל התרעה מוקדמת, ומאחר שהוא מצפה להתנגש בצבאות ערביים גדולים ומודרניים יותר מאלה של 1973, הרחיב צה"ל את מבנה הכוח שלו בצורה מרשימה. בין 1973 ל-1977 הגדיל צה"ל את מספר הטנקים שלו ביותר מ-50 אחוזים, את מספר הנגמ"שים שלו – ב-80 אחוזים, את מספר קני הארטילריה – ב-100 אחוזים, ואת מספר מטוסי הקרב – ב-30 אחוזים, ובה בעת הכפיל את הסד"כ שלו. יתר על כן, כתריס נגד הפתעות נוספות בעתיד, הגדיל צה"ל את היקף הכוח הסדיר לעומת המילואים, משמע, הודאה שבשתיקה שישנה נקודה מסוימת שמעבר לה אין האיכות יכולה לקזז עוד את הכמות. צה"ל הקדיש אז אמנם מחשבה מסוימת לשינוי טכנולוגי קיצוני, אבל הדרישות המבצעיות הדוחקות

אליוט א. כהן הוא פרופסור ללימודים אסטרטגיים בבית הספר ללימודים בינלאומים מתקדמים שליד אוניברסיטת ג'ונס הופקינס. מייקל ג' אייזנשטדט הוא עמית בכיר במכון הושינגטוני למדיניות במזרח התיכון. אנדריו ג' בסביץ' הוא מנהל המכון למדיניות חוץ של אוניברסיטת ג'ונס הופקינס. המאמר שלעיל מובא מתוך: Knives, Tanks and Missiles: Israel's Security Revolution, אשר הוכן עבור המכון הושינגטוני למדיניות במזרח התיכון. הפרסום ראה אור בעברית ב"עיונים בביטחון המזה"ת מס' 41" (פרק 4) בנוצאת מרכז ב"א, ומתפרסם בואת ברשותו האדיבה של המרכז.

* חלקן של ההערות המלוות מאמר זה במ"קור השמטו, חלקן הר-כנסו לגוף הטקסט. (הער' המערכת)

הובילו להעדפת הכמות, על חשבון זינוק איכותי מהותי לפנים. ולבסוף, מאחר שישראל צופה שבמלחמות הבאות תיתקל בחילות משלוח גדולים של האויב, החל צה"ל לשים דגש רב יותר על פיתוח יכולת להנחית מכה בטוחים ארוכים, להתרעת מדינות המעגל השני מפני השתתפות במלחמות העתידיות, או לאמנעת הכוחות האלה בדרכם לחזית.

הסכם השלום בין ישראל למצרים משנת 1979 והתפרצותה של מלחמת אירן-עירק ב-1980 חוללו תמורות בסביבה האסטרטגית של ישראל מבלי לשנות את הבעיה המבצעית העיקרית של צה"ל. לאחר שמצרים יצאה ממעגל מדינות העימות, יכלו רק ירדן וסוריה להוות איום צבאי ישיר על ישראל. ירדן עצמה לא היוותה איום צבאי של ממש, אם כי שיפור היחסים בין ירדן לעירק עורר דאגה מסוימת בישראל; מלחמת אירן-עירק העסיקה את זו האחרונה, ולפי שעה צמצמה את האיומים מכיוון זה. בה בעת הכריזה סוריה על כוונתה להגיע לאיזון צבאי עם ישראל, ומאחר שברית-המועצות המשיכה לספק לה נשק, כוונה זו נראתה בהישגיד. לפיכך, בשנות השמונים ובתחילת שנות התשעים מיקדו המתכננים הישראליים את רוב תשומת-הלב שלהם באפשרות של מלחמה עם סוריה, שתקבל תגבור ניכר של חיל-משלוח עירק, לאחר שזו תפסיק להילחם עם אירן. דאגותיה של ישראל התרכזו במיוחד באפשרות של מתקפת פתע סורית "מן הפריסה הקיימת", במטרה לכבוש את רמת-הגולן, או לפחות חלק ממנה. ישראל חששה שסוריה תנצל את יתרונה בכוחות סדירים (חמש-שש דיוויזיות סוריות שהיו פרוסות בקו רמת-הגולן לעומת אוגדה ישראלית מתוגברת אחת) כדי להגיע להישגים ביבשה לפני שצה"ל יוכל להתגייס, ושהפסקת-האש שיכפה האו"ם תקפיא את המצב כשהישגיה בידה. הישראלים סברו שבתמיכה למאמץ הקרקעי יתקפו אנשי קומנדו סוריים, מטוסי תקיפה וטילים שדות-תעופה, מחסני חירום ומתקני פיקוד ושליטה במטרה לנטרל את חיל-האוויר הישראלי, לשבש את גיוס המילואים ולהשתות, ולפגוע ביכולתה של ישראל לפרש את ההתפתחויות בשדה-הקרב. התקפות בטילים על מרכזי אוכלוסייה בישראל, שיתנהלו במקביל, עלולות לרפות את ידיהם של מקבלי ההחלטות בישראל ולפגוע במורל של החיילים בחזית, שיוטרדו בגלל שלום משפחותיהם. צירוף נסיבות כזה, כך חששו הישראלים, יאפשר לסוריה להשיג את מטרותיה בשדה-הקרב בשלב הראשוני של המלחמה.

המתכננים הישראליים ראו גם אפשרות להתרחבות המלחמה, אם מאמציה של סוריה להשיג הפסקת-אש ייכשלו, או אם היא תעדיף להמשיך במלחמה ולנצל את ההצלחות הראשונות. בחזית הפנימית, סוריה עלולה לעודד את הפלשתינים בגדה המערבית, ברצועת עזה, ואולי אפילו בישראל גופא, להתקומם, ולשבש את מאמצי הגיוס של ישראל, שתאלץ גם להקצות כוחות לצורכי ביטחון פנים. בדומה לכך, הגעתם של חילות משלוח גדולים מעירק (ההערכה היתה שעירק מסוגלת לשגר שמונה עד עשר דיוויזיות) ואולי גם ממדינות ערביות נוספות, ימים ספורים אחרי תחילת המלחמה, עלולה להאיט את התקפות-הנגד של ישראל ואולי גם לבלום אותן.

הבעיה העיקרית שניצבה לפני צה"ל בתכנון המלחמה נגד

סוריה היתה שהתנאים ברמת-הגולן לא התאימו כל-כך ליישום התפיסה המבצעית המסורתית של ישראל, שנטתה לפעולה התקפית בשלב מוקדם ולגישה לא ישירה. החזית הצרה, צפיפות הכוחות הסוריים שמנגד ועומק הביצורים הסוריים שנבנו מאז 1973, צמצמו את אפשרויות התמרון, ויצרו אפשרות להצליח בקרב הבקעה רק במחירי אבדות כבדות, בלתי-נסבלות. נוכח סיכוי קודר זה, הכריזו המומחים הצבאיים בישראל על משבר שנוצר בגלל שדה-הקרב הרווי.

בשנות השמונים השקיעה ישראל מאמצים בפיתוח ציוד ושיטות להתמודדות עם הבעיות שיצר שדה-הקרב הרווי. הבעיות המבצעיות המיוחדות שנוצרו ברמת-הגולן, בשילוב הפוטנציאל הטמון, לכאורה, בטכנולוגיות הצבאיות המתפתחות, עוררו ויכוח סביב התועלת שבהמשך המחויבות המסורתית של ישראל למתקפה במלחמה, לעומת מגננה. המשתתפים בוויכוח נחלקו לשני מחנות: "המסורתיים", והדוגלים ברפורמה. לטענת "המסורתיים", דבקותה האחת והיחידה של ישראל במתקפה מוכתבת על-ידי הנסיבות האסטרטגיות שלה, ועמדה במבחן הזמן; אין צורך אפוא בשינוי. כפי שאמר ישראל טל, אחד מבכירי החסידים של קו מחשבה זה:

הנסיבות האסטרטגיות של ישראל מחייבות מתן קדימה למתקפה. בחוד החנית של האסטרטגיה שלנו... בקטיגוריה זו עדיפה האפשרות של מלחמה מקדימה ומתקפה... על פני האפשרות של מגננה קצרה ביותר ומעבר מהיר למתקפת-נגד... התשובה לשאלה זו [איזו צורת מלחמה עדיפה לישראל] היא חד-משמעית: המתקפה באוויר, ביבשה ובים.

חסידי הרפורמה, לעומתם, הטילו ספק ביעילותן של המתקפה ושל מלחמת התנועה בתנאים שנוצרו ברמת-הגולן – חזית צרה עם מערכי מגן של האויב הפרוסים לעומק רב, כשבירתו של האויב שוכנת מיד מאחוריהם. בנסיבות כאלה, מתקפה שתתמקד בקרב הבקעה עלולה לגרום לישראל אבדות עצומות, ועלולה לגרום התערבות של מעצמות-על (בגלל קרבתה של דמשק לחזית) בעוד צה"ל נלחם כדי להגיע למטרותיו. לחימה מסוג זה עלולה להשאיר את ישראל מוחלשת בשלב המכריע של המשא-ומתן אחרי המלחמה. חסידי הרפורמה הציעו, אם כן, חלופה לקרב ההבקעה. הם הציעו שצה"ל ינצל טכנולוגיות חדשות וצפויות – חימוש מונחה מדויק, מערכות פיקוד ושליטה אוטומטיות, ויכולת הרכשת מטרות ביום ובלילה, על מנת ליצור לישראל אפשרויות חדשות לניהול לחימה. גישה זו, גרס אחד מחסידיה, (אל"ם ש', **מערכות**, 311) תהיה בנויה משלושה מרכיבים:

1. פריסה לחימה בהגנה. במקום לשלח את הכוחות מול קיר בלתי חדיר כמעט, אפשר לפרוס את הכוח העיקרי למגננה חסכונית במשך זמן מסוים, ולהשתמש בחיל-האוויר, בחיל-הים ובכוחות מוטסים לפעולות גרילה ארוכות-טווח נגד מערכות חיוניות בעורף האויב. ייתכן שמלחמה כזאת לא תביא בעקבותיה ניצחון מרשים, אבל נוכל להבטיח את שימור עיקר הכוח שלנו לשלבים מאוחרים יותר,

או כבסיס למשאומתן, מבלי שנהיה תלויים בצורה מוחלטת במעצמת-העל, הפטרונית שלנו.

2. איגוף אנכי.

3. תמרוני איגוף יבשתי או אווירי כדי לאלץ את האויב להפנות את הכוחות המשוריינים ואת סוללות הניימ שלו מן החזית לעבר האיום, ומעבר למתקפה בחזית אחרי השגת עליונות באוויר והחלשת כוחות האויב.

צה"ל יוכל אמנם להמשיך ולשים דגש על מהלומות מקדימות, אבל גישה זו תחייב שינוי בדגשים – מתנועה לאש, וממתקפה ביבשה להגנה פעילה – לפחות בשלב הראשון של המלחמה. אמנם רוב כוחות היבשה של ישראל יישארו תחילה בעמדות מגן, אבל צה"ל ייזום מהלומות אוויר וארטילריה כבדות על ריכוזי הכוחות הסוריים ועל מערכי הניימ שלהם, וכן על אזורי עורף פגיעים בסוריה, בשילוב עם פשיטות מהאוויר ומהים. מטרת ההתקפות האלה תהיה לגרום אבדות כבדות ליחידות הסוריות בקו החזית, ולאץ את הסורים להפנות יחידות מהדרג השני והשלישי להגנת העורף. חיל-האוויר ינחית גם מהלומות מקדימות ארוכות-טווח על מנת להשמיד את הטילים הבליסטיים הסוריים לפני שיגורם (אלה שיצליחו לחמוק מהמהלומות יטופלו על-ידי מערך ההגנה נגד טילים), וימנע תנועת חילות משלוח בדרכם אל החזית. רק אחרי הכנת שדה-הקרב בצורה כזאת יוכלו כוחות האוויר והיבשה הישראלים לגשת לשלב הראשון של קרב ההבקעה, להעתיק אש "מנגד" ולרכז אותה על מנת ליצור פרוצת בקוים הסוריים. שלב התנועה של קרב ההבקעה יתחיל רק אחרי שכוחות הדרג הראשון הסוריים יחלשו במידה מספקת, לפחות בנקודות ההבקעה שנבחרו, וכוחות הדרג השני והשלישי נפגעו על-ידי מערכות של מהלומות עומק או הופנו להגנת אזורי עורף פגיעים. הכוחות הישראלים הפרוסים ברמת-הגולן או בעמק הבקעה יוכלו אז להבקיע את מערך ההגנה הסורי ולהביס את הכוחות הסוריים טיפין טיפין, באמצעות תנועה וקרבות מגע, באבדות נמוכות בהרבה.

אמנם לא ברור ידה של איזו אסכולת מחשבה היתה על העליונה בהשפעה על התכנונים של ישראל לקראת מלחמה ברמת-הגולן, אבל ברור שרבות מהמערכות שפותחו מאז מלחמת יום כיפור, ורבים מהשינויים הארגוניים בצה"ל מאז המלחמה ההיא, היו בתגובה לבעיות המבצעיות הצפויות בסכסוך עם סוריה. הבעיה של הבקעת מערכי ההגנה הצפופים ברמת-הגולן, למשל, עוררה את העניין שגילתה ישראל בצידו הנדסה קרבית, והובילה לפיתוח דחפורים משוריינים, פורץ מכשולים הנדסי ("פומה"), טנקים בשלט-רחוק ואמצעים שונים לפינוי שדות-מוקשים. בדומה לכך, ההכרח לשתק את מערכי הניימ הסוריים עודד את פיתוחו של ה"קרב" (דגם קרקעי של הטיל האמריקני נגד מקורות קרינה "סטנדרד"), מזליטי הונאה "שמשוני" ו"דליה", ומזליטי תקיפה נגד מקורות קרינה "הרפיי".

הצורך להשמיד עוצבות אויב גדולות במהירות, לפני שייכנסו למגע עם כוחות היבשה של צה"ל, עורר בישראל עניין בחימוש מונחה מדויק "מנגד" (stand-off precision munitions), ובחיישנים מוטסים. חיל-התותחנים הצטייד במערכות פיקוד ושליטה מתוחכמות ובכמויות גדולות של ארטילריה קנית ורקטית מתנייעת. הישראלים הרחיבו את

יכולתם גם בתחום הרכשת בכל מזג-אוויר, ביום ובלילה, בעזרת חיישנים קרקעיים, מטוסים מאוישים ולא-מאוישים, ומערכות תצפית מלוויינים.

העניין שגילתה ישראל באיום על העורף הסורי הביא לפיתוחם של כוחות סער מוטסים, אמפיביים וימיים. צה"ל יזם באמצע שנות השמונים תכנית מודרניזציה של מסוקי הסער "יסעור" (CH-53), להגדלת טווח הטיסה שלהם בגובה נמוך, כדי לאפשר להם לבצע חדירות עמוקות בלילה. בדומה לכך, לא זו בלבד שהקמתה מחדש של חטיבת החי"ר "גבעתי" בשנת 1983 נועדה לפתור את המחסור הנצחי בחי"ר בצה"ל, אלא שהיא נועדה גם לחזק את היכולת האמפיבית של ישראל, מאחר ש"גבעתי" תוכננה מלכתחילה כחטיבה אמפיבית, כמשימתה השנייה במעלה (משימה זו נזנחה עד מהרה, מפני שפעולות אמפיביות בזמן מלחמה נחשבו למסוכנות מדי). גם חידוש הצידוד של חיל-הים העניק לצה"ל יכולת חדשה לפגוע במטרות חשובות לאורך חופיה של סוריה.

במלחמת יום כיפור תקפו כוחות אוויריים ומוטסים של צה"ל חיל משלוח עירקי, שמנה דיוויזיה אחת, בדרכו לרמת-הגולן. מאמץ זה הצליח להטריד את הכוח התוקף בדרכו אל החזית הסורית ולעכב אותו, אבל לא מנע כליל את הגעתו. כלקח מפרשה זו, ובעקבות ההתעצמות הצבאית הגדולה של מדינות המעגל השני אחרי מלחמת יום כיפור, השקיע צה"ל משאבים ניכרים לחיזוק היכולת להנחית מהלומות אוויריות ומוטסות בטווחים ארוכים, כדי למנוע את הגעתם של חילות משלוח ערביים. צה"ל נקט מספר יזמות בכיוון זה, וביניהם שדרוג ה"יסעורים", פיתוח כושר תדלוק באוויר על-ידי הסבת מטוסי "בואינג 707" למטוסי תדלוק, והקניית יכולת למטוסי הקרב שלו להנחית מהלומות מדויקות בלילה, בטווחים ארוכים ובגובה נמוך (על-ידי ציוד מטוסי ה-F-16 ו-F-15 במרצופי ניווט וכיוון [pods] מדגמי Litening-1).

עד 1990 הצטייד צה"ל בחלק ניכר מהציוד שנוקק לו, לדעתו, למלחמה קונוונציונלית נגד סוריה. צה"ל לא השתוקק למאבק כזה, מפני שהיה ברור מה יהיה מחירו. ישראל לא היתה בטוחה כלל שתצליח למנוע מסוריה לשבש את גיוס הכוחות שלה או לשבש את התקפות-הנגד שלה, או שתצליח לסוכך על האוכלוסייה האזרחית מפני התקפות טילים. מצד שני, אף כי סיומה של מלחמת אירן-עירק ב-1988, והדברת האנטי-ישראלית התוקפנית של עירק לאחר מכן, הגבירו את חששותיה של ישראל מפני חידוש "החזית המזרחית", הרי מלחמת המפרץ ב-1991 צמצמה את האיום מכיוון זה, זמנית לפחות.

דעותיה של ישראל על מבצע "סופת מדבר" ועל עתיד הלחימה

פי שצינו לעיל, המסורת הצבאית של ישראל כוללת נימה עזה של ספקנות. החיילים הישראלים נוטים להתרחק מתפיסות גרנדיוזיות של הלחימה. חוסר אמון זה בתיאוריות הנשגבות בולט במיוחד בהשקפותיה של ישראל לגבי מלחמת המפרץ, השונות במידה ניכרת מהשקפותיהם של רוב הקצינים והמומחים לענייני ביטחון האמריקניים. הפרשנים האמריקניים מקבלים כנתון את

הרעיון שחקר מבצע "סופת מדבר" יניב בוננויות חשובות בעתידה של הלחימה. אדישותם היחסית של הקצינים הישראליים כלפי הסכסוך במפרץ בולטת לעין בייחוד נוכח המקום המרכזי שתופסת מלחמת המפרץ בוויכוח המתנהל בימינו בשאלות של עניינים צבאיים (ולא רק בארצות-הברית, אלא בכל העולם המפותח). דעותיה של ישראל על מבצע "סופת מדבר" טעונות אפוא, מסיבה זו בלבד, עיון מדוקדק.

לדעת ישראלים רבים מבצע "סופת מדבר" רחוק מלהיחשב לחימה של ממש. רובם נוטים לראות בניהול מערכות האוויר והיבשה נגד עירק (בניגוד לתוצאותיהן) תופעה שיש לה רלוונטיות שולית בלבד לבעיות הביטחון שלהם. יצחק רבין, ראש-הממשלה, הבהיר נקודה זו בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים בנאום שנשא ביוני 1991: "לסכסוך בין עירק לארצות-הברית יש רלוונטיות מעטה לסכסוך הערבי-ישראלי, ואנחנו יכולים ללמוד ממנו רק מעט". הישראלים נוטים להדגיש עד כמה "אופייה האסימטרי המוחלט" של המלחמה מצמצם את משמעותה. מבחינתם, המסקנות שהסיקו האמריקנים ממלחמת המפרץ אינן כל כך שגויות כמו שהן חסרות ביסוס וסיוע. יתר על כן, הם מצביעים על אופיו הייחודי של היריב, ועל דבקותו של צדאם חוסיין באסטרטגיה מלחמתית שהפכה את צבא עירק "לא רק לחסר אונים מבחינה התקפית, אלא במידה רבה גם לחסר מגן מבחינות אחרות". הם רואים בשלב היבשתי של המלחמה מעין מחשבה מיותר לאחר מעשה, "דומה למסע איסוף שבויים ושלל יותר מאשר למבצע קרבי".

אין ספק שנטייתם זו של הישראלים להמעיט בחשיבותו של מבצע "סופת מדבר" נובעת מקנאה ומהסתייגות מקצועית מסוימות. אחרי ככלות הכול, הקלות שבה הצליחו האמריקנים ובעלי-בריתם למוטט את צבאו הגדול של צדאם חוסיין יכולה רק לגמד את המוניטין של צה"ל, מפני שהיא מעמידה בצל את הישגיו. אבל אי-אפשר לומר שבביקורת הישראלית על מלחמת המפרץ אין כל ממש לגופו של עניין, ונראה שיש בה כדי לתקן במידת מה את הנטייה הנפוצה באמריקה להגזים במשמעות הצבאית של "סופת מדבר".

הישראלים מודים כי מבצע "סופת מדבר" היה התקדמות ניכרת במה שחלקם מכנים "לחימה קונוונציונלית מתוחכמת", ושהוא היה הדגמה של טכנולוגיה וטכניקה משובחות מול יריב חמוש בחימוש קונוונציונלי, החושב בצורה קונוונציונלית. אבל המונח המבצעי העובר כחוט השני בכל הטעונונים הוא "קונוונציונלי". לדעת הישראלים, לחימה קונוונציונלית מתוחכמת יפה כמענה רק למגוון צר של איומים. זאת ועוד, השגת עליונות בצורת לחימה מוגדרת זו מחייבת משאבים אדירים – דווקא כאשר האיומים על ישראל נעשים מעורפלים ומגוונים יותר, וכאשר השינוי בסדר-העדיפויות של המדינה צמצם את המשאבים הפיננסיים שיאפשרו להתמודד עם איומים אלה.

הישראלים מציינים שהעירקים ערכו את כוחותיהם בהכנעה בשטח המאיר פנים לחימוש מונחה מדויק, ישבו בחיבוק-ידיים בשעה שארצות-הברית צברה את העצמה הצבאית, סבלו מהנהגה צבאית אסטרטגית ומבצעית כושלת, נמנעו מלהשתמש בשיטות לא-קונוונציונליות כמו

טרור או לחימה עממית, ולא השתמשו בנשק להשמדה המונית. הם גם מציינים שארצות-הברית נהנית ממותרות לעומת ישראל: היא יכולה להרשות לעצמה שהאויב יכבוש שטח גדול ויחזיק בו חודשים אחדים, בעוד היא מכינה התקפת-נגד.

הישראלים אינם מתעלמים, כמוכן, מהניסיון שהם עצמם רכשו במלחמת המפרץ, שחידד בעיניהם את טיב האיומים המתרגשים ובאים עליהם. מבחינתה של ישראל, הלקח העיקרי מן הניסיון הזה הוא שהעורף הפך לחזית. ה"סקאדים" שנפלו במרכזי האוכלוסייה של ישראל וסביבם הבהירו שהעורף אינו מחוסן עוד מפני התקפות. מציאות זו זעזעה את ביטחונה של ישראל ביכולתה להגן על האוכלוסייה האזרחית שלה, גררה בעקבותיה הערכה מחודשת של סדר-העדיפות הביטחוניים, והובילה להקמתו של פיקוד העורף אחרי המלחמה.

הפרשנים הישראלים אינם מתעלמים, בשום פנים, מן הפוטנציאל הטמון במערכות הטכנולוגיה המתקדמת שהופעלו במלחמת המפרץ לשיפור מרכיבים שונים בדוקטרינה הקונוונציונלית המסורתית של צה"ל: הרתעה, התרעה מוקדמת, העברת הלחימה לשטח האויב והשאיפה להכרעה מהירה בשדה-הקרב. אבל בדרך כלל הם נוטים להמעיט בחשיבותו של מבצע "סופת מדבר" מהבחינה הצבאית. נטייה זו מלמדת על תגובתם למהפכה בעניינים צבאיים הממששת ובאה, כביכול. אחד הפרשנים אמר כי "הצבא הישראלי נוטה לחשוב במושגים של מהפכות בעניינים צבאיים פחות מאשר במושגים של יחסי-גומלין בלתי-פוסקים בין אמצעים לאמצעי-נגד, בתוך מסגרת צבאית קבועה יחסית". הישראלים אינם נותנים אמון רב בתיאוריות הצצות לאחרונה בארצות-הברית בקשר למהפכה בעניינים צבאיים. קצינים ישראלים רבים דוחים כלאחר-יד את הניסוחים הטכנולוגיים השאפתניים יותר, כגון המערכת של המערכות מבית-מדרשו של אדמירל אואנס, כדברים לא-מעשיים, או במקרה הטוב – כלא רלוונטיים למדינה הפועלת בתנאים גיאופוליטיים שונים לחלוטין מאלה של ארצות-הברית. לכל היותר, הם אומרים, אין הם משקפים את מבשרי הצורות החדשות של הלחימה, אלא את שיאם של השינויים (למשל: הפעלת נשק מדויק) המתרחשים כבר עשרות שנים.

גם אם תגובה שלילית זו לחזון האמריקני הנועז יותר בנוגע למהפכה בעניינים צבאיים נובעת מסלידה עמוקה מפני תפיסות נשגבות, הריהי מעוגנת גם בניתוח ובשיקול-דעת קרים ומחושבים. היא משקפת גם עשרות שנות ניסיון בשדה-הקרב, והערכה של המציאות שהשתררה במזרח התיכון אחרי המלחמה הקרה. הלקח הגדול והכאוב מן ההיסטוריה של ישראל בזמן האחרון הוא שעליונות צבאית קונוונציונלית פשוט מזמינה את היריבים לפתח שיטות חלופיות – התנגדות עממית, טרור, לחמת גרילה ונשק להשמדה המונית – העולות לכרסם ביתרון, או אפילו אלימות מנימוקים פוליטיים הניצבות לפני ישראל, הסיכויים להשיג הכרעה על סמך דבקות בנוסחה צבאית גורפת אחת הפכו בעיני ישראלים רבים לחזיון שווא. הרעיון שמהפכה טכנולוגית תפתור את בעיות הביטחון של ישראל עומד בסתירה מוחלטת לניסיונה של ישראל. מנקודת-ראותה אפוא רוב התיאוריות האמריקניות בנוגע

למהפכה בעניינים צבאיים לוקות במגרעת, שלא תאפשר להן לעמוד במבחן הראשון של קלאוזוביץ: הן מתארות חזון של לחימה המנותקת מהפוליטיקה.

הישראלים מדברים על כך מתוך ניסיון מר, והם ערים לעובדה עד כמה רבים מההישגים הצבאיים שלהם בעבר היו עקרים מבחינה אסטרטגית ופוליטית. ניצחונות צבאיים מבריקים – ב-1956, ב-1967, ואחרי כמעט אסון, גם ב-1973 – הצליחו למנוע את השמדתה של ישראל ושכנעו חלק מאויביה בעבר לוותר על מאמציהם להשמיד את המדינה היהודית, אבל אף אחד מניצחונות אלה לא הצליח להבטיח לה שלום בר־קיימא, או אפילו הפוגה ממושכת ממעשי אלימות. ההכרה במגבלותיה של ישראל עצמה לתרגם את העצמה הצבאית לתכלית מדינית הגבירו עוד יותר את רגישותם של הישראלים לליקוי זה ממש בחשיבה האמריקנית על המהפכה בעניינים צבאיים.

הישראלים חולקים על הפרשנות האמריקנית למשמעויותיה של מלחמת המפרץ, ומתייחסים בספקנות לתיאוריות האמריקניות על המהפכה בעניינים צבאיים. הבדל זה בא לידי ביטוי בהעדפתם את המונח "שדה־הקרב העתידי". תפיסה זו משקפת את ההשקפה הישראלית כי הלחימה תאופיין, בתחום המבצעי, בציפיות, יותר מאשר בהפסקות רציפות דרמטיות או אפילו מהפכניות. האלוף ישראל טל, אחד ממקימי גיסות השריון של ישראל, כתב כי

החלפת ארסנל הנשק הוא תהליך יקר וארוך מאוד. האמצעים המהפכניים נכנסים לאמנות המלחמה וכובשים את מקומם בתהליך הדרגתי. כאשר האמצעים החדשים האלה מוכיחים את עצמם הלכה למעשה, הם כבר נחשבים לרגילים ו"ליישנים" ועל פתחם מתדפקים כבר הרעיונות והאמצעים החדשים הבאים אחריהם ומאיימים על מעמדם. וכך הישן והחדש משמשים תמיד בערבוביה ומעצבים את אמנות המלחמה. זוהי אפוא הדיאלקטיקה של המלחמה.

אנשי אסכולת שדה־הקרב העתידי מכירים אמנם בצורך לחדש ללא הרף על מנת לשמור על יתרונו האיכותי של צה"ל לעומת יריבים חמושים בנשק קונוונציונלי, אבל הם מדגישים עד כמה טכנולוגיות אלה אינן משנות את הגיאומטריה הבסיסית של הלחימה כלל ועיקר. הנשק יהיה קטלני יותר, הטווח והדיוק שלו יגדלו, ויכולת הפיקוד והשליטה תשתפר, אבל הדינמיקה שלפיה תוכרע תוצאות הסכסוך תישאר בדרך כלל בעינה. תחזית מעין זו בקשר לעתיד משקפת – ומקדמת – העדפה של שינוי מצרפי ושל שילוב התקדמות טכנולוגית בארגונים קיימים ובשגרה הקיימת, ולא דווקא ניסויים בארגונים או בשיטות שונים בתכלית, שתוכננו להיבנות ממלוא הפוטנציאל של הטכנולוגיה. קיצורו של דבר, חזון שדה־הקרב העתידי הישראלי טומן בחובו הטיה לטובת חידוש או ריענון השיטות האורתודוקסיות המוכרות, כדי להציל את המדינה.

אבל אם העדפה זו של שדה־הקרב העתידי עולה בקנה אחד עם נטייתם של הישראלים לחדשנות שמרנית, הרי במובן רחב יותר הישראלים דוחים את רעיון המהפכה בעניינים צבאיים לא משום שהוא קיצוני מדי, אלא משום

שהוא מגביל מדי. לדעת הישראלים, החשיבה האמריקנית על המהפכה בעניינים צבאיים לוקה בחסר, בגלל ההנחה המשתמעת שמהפכה זו היא תופעה שאליטה קטנה יכולה להורות עליה או להתאים אותה ליתרונותיה של ארצות־הברית. הישראלים מותחים ביקורת על נטייתם של האמריקנים לאפיין את המהפכה הצבאית שלהם כעניין של פקודות "מלמעלה למטה". אי־ההסכמה בנקודה זו היא דבר בסיסי, והיא מתייחסת לעצם ההגדרה של מהפכה. לדעת ישראלים רבים, מהפכה אמיתית – מעצם טבעה – מצויה מחוץ לשליטה של מוסד, ארגון או מדינה כלשהם. אחד הפרשנים הישראליים, שקצה נפשו ביוהרה האמריקנית, העיר: כשמדברים על מהפכה בעניינים צבאיים, חשוב לזכור: "זו אינה הפכה – זו מהפכה".

אבל ככל שמומחי הביטחון הישראליים נחפזים לחלוק על הניסוחים האמריקניים בקשר למהפכה מסוימת בעניינים צבאיים, רובם מסכימים על הנקודה הבאה לפחות: בענייני הביטחון במזרח התיכון חלים כיום שינויים עמוקים ומרחיקי־לכת. האפיון המועדף בעיני האמריקנים לתיאור שינויים אלה – המהפכה בעניינים צבאיים – לוקה בחסר ומטעה. ובכל זאת, הישראלים החלו להבין שמהפכה אכן מתחוללת, על אף הסתייגויות אלה.

כוחות השינוי

התפתחויות בארבעה תחומים שונים, המשיקות זו לזו, משכנעות ישראלים רבים כי אנו ניצבים בפני תמורות יסודיות. התחום הראשון הוא התחום הטכנולוגי: התקדמות בטכנולוגיה צבאית המבשרת – לדעת אמריקנים רבים – שינויים חשובים בניהול "לחימה קונוונציונלית מתוחכמת". התחום השני הוא התחום האסטרטגי, המשקף את התזווה המתמדת בפוליטיקה של המזרח התיכון מאז הסכם השלום בין ישראל למצרים ב-1979, ולאחרונה, ההתקדמות לעבר שלום ערבי-ישראלי מאז 1991. התחום השלישי הוא התחום הכלכלי, פרי שינויים במדיניות כלכלית בסיסית בישראל והתאוצה המרשימה שנרשמה בשנים האחרונות בצמיחה בישראל. הגורם הרביעי, וכנראה גם בעל ההשפעה הרבה ביותר, נובע מתמורות מעמיקות במרקם של החברה הישראלית ובמזגה. שינויים אלה משפיעים על יחס הציבור לסוגיות הביטחון ולצבא, והם החלו להגדיר מחדש את מערכת היחסים בין צה"ל לעם בישראל, שהיתה עד כה בגדר קודש קודשים.

טכנולוגיה

ההתקדמות הטכנולוגית, התופסת מקום כה חשוב בדיונים על המהפכה בעניינים צבאיים, מעוררת אצל הישראלים תגובות הנעות בין יחס דו־ערכי לבין התלהבות מסויגת. טכנולוגיות מסוימות מבטיחות אמנם לחזק עיקרים מרכזיים בדוקטרינה הצבאית הישראלית המסורתית – אמצעי איסוף וניתוח מודיעין מתקדמים שישפרו את ההתרעה המוקדמת, ומערכות שיגור נשק "מנגד" המעתיקות את הלחימה לשטח האויב תוך סיכון מזערי לחיילי צה"ל – אבל מומחי הביטחון הישראליים

אינם מתלהבים כלל מהרעיון שבטכנולוגיות אלה, ככלל, מצוי פתרון מקיף לאיומים הביטחוניים על ישראל.

אף-על-פי-כן, ישנן מספר טכנולוגיות ומערכות חדשות המבטיחות תמורה נאה מאוד לצה"ל בשדה-הקרב העתידי. הבולטות ביותר ביניהן הן, כמובן, מערכות הפגיעה המדויקת בטווחים ארוכים: משפחת ה"דקר" – נשק נ"ט לתקיפה-מעל (top attack) בתצורת "שגר וכח" (fire and forget); טיל הני"ט "נמרוד" מונחה לייזר (ניתן לשגר מספר טילים בו-זמנית לעבר מטרות שונות מאותו רכב שיגור); הטיל אוויר-קרקע "פופאיי", ומערכת נשק המכל המונחה המודולרית, המשוגרת מהאוויר "מנגד" (MSOV), הנושאת מטען של תת-חימוש מתקדם. מערכות אלה מאפשרות שיגור "מנגד" ממרחקים גדולים, ומקטינות את הסיכון לחיילי צה"ל, ויש בכוחן לשחוק את עוצבות האויב במידה רבה בתוך זמן קצר מאוד. כל המערכות האלה ביחד אחראיות לתמורה לא מבוטלת במחשבה הצבאית הישראלית, המתחילה להדגיש יותר את האש על פני התנועה.

גם כלים אוויריים ויבשתיים לא מאוישים משכו את תשומת לבם של הישראלים. ישראל רכשה לעצמה מעמד של מדינה מובילה בעולם בייצורם של מל"טים ומזל"טים ובהפעלתם. יש להניח שהיא תמשיך להרחיב את כושרה בתחום המזל"טים לצורכי תצפית וסער. נוסף על שדרוג מזל"טים לטווחים קצרים ובינוניים שהוכנסו כבר לשירות, יש להניח שצה"ל יכניס לשירות מבצעי מזל"ט תצפית בגובה רב, שיהיה מסוגל לחוג זמן ממושך, ויאסוף מידע על מטרות רחוקות בעירק ומעבר לה. כן סביר להניח שצה"ל יאריך את הטווח של מזל"טי התקיפה הקיימים (כגון ה"הרפי"), ויכניס לשירות מערכות שיוכלו לתקוף משגרי טילים בליסטיים וטילים בשלב ההאצה שלהם. כן ייתכן שצה"ל יתחיל לפתח כלים קרקעיים לא מאוישים, שיופעלו בסביבות מסוכנות מאוד. צה"ל עוסק גם בפיתוח מערכות פיקוד ושליטה אוטומטיות למיון נתונים על כוחותיו ועל כוחות האויב, לניתוחם ולתיאורם החזותי. מערכות אלה כוללות, למשל, את "מערכת השילוב של רכב קרבי" עבור צוותים של רכב קרבי, בדומה לזימת "ספרות (digitization) שדה-הקרב" של צבא היבשה האמריקני.

צה"ל מפתח גם נשק באנרגיה ישירה, כגון מערכת THEL (לייזר טקטי באנרגיה גבוהה), הנמצאת כיום בפיתוח משותף של ארצות-הברית וישראל. כל יחידת THEL תוכל לגלות ולהשמיד איומים מאיומים שונים, וביניהם רקטות לטווח קצר, מזל"טים, טילי שיוט ארוכי-טווח ומסוקי קרב.

ולבסוף, יש להניח שצה"ל משקיע מאמצים רבים בשיפור יכולתו בלחמה אלקטרונית ובלחמת מידע. מאמצים אלה אופייניים אמנם במעטה של סודיות, ומסיבות מוצדקות, אבל הלחמה האלקטרונית מילאה תפקיד מפתח במבצעים הימיים המוצלחים מאוד במלחמת יום כיפור ובשיתוק כוחות האוויר והני"מ הסוריים בלבנון במלחמת שלום הגליל, ונראה שתמלא תפקיד מפתח גם במלחמות בעתיד. זאת ועוד, מכיוון שבישראל מצויים מתכנתים ומהנדסי מערכות מחשבים רבים מהשורה הראשונה בעולם, נראה שישראל תנצל את הפוטנציאל שלה לניהול לחמת מידע נגד אויביה כל אימת שתהיה לה הזדמנות. שתי יכולות אלה יאפשרו לצה"ל להביס את אויביו על-ידי נטרול של

חיישנים, חסימת ערוצי תקשורת או החדרת וירוסים למערכות נשק ומערכות פיקוד ושליטה.

במובנים מסוימים, מלחמת המפרץ אימתה את היתרון האיכותי של ישראל על יריבותיה הסבירות ביותר. ואכן, המלחמה חשפה את היכולת המוגבלת של צבאות ערב שהשתתפו במלחמה, והבליטה את העובדה שיתרונה של ישראל גדול כנראה אף יותר מכפי שהוערך תחילה. מבצע "סופת מדבר" היה הוכחה חותכת לנחיתותם של כוחות השריון וחילות-האוויר הערביים, הבנויים על ציוד ודוקטרינה סובייטיים מיושנים; לצבאות מסוג זה אין כל עתיד בשדה-הקרב המודרני. אמירה זו חלה על סוריה לא פחות משחלה בזמנה על עירק. העובדה שברית-המועצות אינה מהווה עוד מקור לנשק זול מסבכת את הבעיה של גרורותיה לשעבר בהחלפת הנשק המתיישן. מעטות הן המדינות הערביות שיש להן אמצעים כלכליים לרכישת כמויות גדולות של נשק מודרני, להוציא את מדינות הנפט העשירות במפרץ (שהן עצמן מתחילות לחוש מחסור גובר במזומנים).

מצד שני, מלחמת המפרץ העלתה בישראל שאלות מטרידות כיצד להתמודד עם הפצתו של נשק קונוונציונלי מתקדם באזור. ארצות-הברית החלה לספק נשק מתוחכם למדינות ערביות מתונות (כגון טנקי "אברמס" M1A1, מסוקי קרב "אפאציי" AH-64, וטילים נגד אניות "הרפון" למצרים; וטנקי M1A2, מטוסי קרב F-15S ומטולי רקטות ארטילריות [MLRS] לערב הסעודית), ורוסיה מציעה כעת את הנשק המתקדם ביותר שברשותה במחירי מציאה (צוללות מדגם "קילו" עם טורפדות המתבייתים על שובל האנייה לאורך; מטוסי קרב מיג-29 עם טילי "ארציר" AA-11 לסוריה, עירק ואירן). המשמעות היא שישראל לא תוכל לראות את עצמה בטוחה מפני איומים קונוונציונליים כדבר המובן מאליה.

ובאופן נשקפים כבר איומים קונוונציונליים מאתגרים עוד יותר. להופעתו של דור חדש של כלי נשק "מנגד" מדויקים מאוד, לטווחים ארוכים, הנמצאים כעת בפיתוח במדינות המערב, כמו נשק המכל הצרפתי "אפאציי", עלולה להיות השפעה לא מבוטלת על היכולת הצבאית של הערבים. ה"אפאציי" הוא טיל שיוט מונחה תת-קולי לטווח של 150 ק"מ (קיימות תכניות לייצר גם דגם לטווח 600 ק"מ). טיל זה, שיישא תת-חימוש קונוונציונלי או מחוכם מאוד, וישוגר "מנגד" מטווחים גדולים מאוד, יאפשר למטוסים הערביים לשגר אש מדויקת בכמויות גדולות למטרות חשובות בעורף הישראלי, כגון שדות-תעופה, מחסני נשק ומוצבי פיקוד, מבלי לחדור כלל למרחב האווירי של ישראל. בדומה לכך, מכירת טילי אוויר-אוויר מתקדמים, כגון הטיל האמריקני AIM-120 AMRAAM, או הטיל הרוסי AA-12 Adder לאויביה של ישראל, עלולה להקשות על מאמציו של חיל-האוויר הישראלי להשיג עליונות באוויר. שני הטילים הם טילי אוויר-אוויר יעילים מאוד לטווחים ארוכים, שניתן לשגרם בשיטת "שגר ושכח", אשר תאפשר לטייסים הערביים להעסיק מספר רב של מטוסים ישראליים בו-זמנית, מחוץ לטווח הראייה.

גם הכנסתן של מערכות ארטילריה רקטית משוכללות מאוד לאזור, כגון ה-MLRS האמריקנית, או ה-Smerch BM-30 הרוסית, עלולה לסבך את קרב היבשה (מצרים, ערב הסעודית ובחריין רכשו את ה-MLRS; כויית רכשה את

ה-BM-30). מערכות אלה מסוגלות לירות אש ארטילרית מדויקת מאוד וקטלנית, במהירות רבה ובכמויות גדולות מאוד, לטווחים ארוכים ועל שטחים גדולים, ועבור שתיקה פותח כבר תת-חימוש מחוסם. רקטת ה-MLRS הבסיסית מגיעה לטווח של 32 ק"מ, והרקטה של ה-BM-30 מגיעה לטווח של 70 ק"מ; כל משגר נושא תריסר רקטות, שאפשר לירות אותן במטחים מהירים. יתר על כן, מכיוון שכלים אלה מסוגלים "לירות ולהסתלק", הם עצמם קשים מאוד לגילוי ולהשמדה.

רכישת מסוקי קרב מתקדמים על-ידי הערבים עלולה ליצור איום חדש על הכוחות המשוריינים של ישראל. מצרים וערב הסעודית רכשו כבר מסוקי "אפאציי" AH-64 אמריקניים; סוריה ומצרים רכשו מסוקי "גאזל" SA-342 צרפתיים, וסוריה ועירק רכשו מסוקי "הינד" Mi-24/25 רוסיים. גם סוריה וגם ישראל הפעילו מסוקי קרב במלחמת 1982 בלבנון, וכך עשו גם אירן ועירק, במלחמה ביניהן, בין 1980 ל-1988. צה"ל מודאג מהאיום הנשקף ממסוקי הקרב עד כדי כך שצייד את טנק ה"מרכבה" סימן 3 במערכת למעקב אחרי מסוקי קרב ולהעסקתם בתותח העיקרי של הטנק.

ולבסוף, רכישת צוללות מודרניות על-ידי יריבים פוטנציאליים עלולה להקשות על מאמציה של ישראל לאבטח את נתיבי השיט שלה ולהגן על חופיה. צוללות דיזל מודרניות מסוגלות לשייט בשקט מוחלט כמעט, והים התיכון, המאופיין ברמת רעשים סביבתיים גבוהה, הוא זירה אידיאלית לחממה מתחת לפני המים. הצוללות יכולות ליירט אניות שטח הנעות לישראל, או לשמש כנים לשיגור טילי שיוט לעבר מרכזי אוכלוסייה בישראל. בהקשר זה, השינויים שנעשו בארבע הצוללות המבצעיות המצריות מדגם "רומיאוי", כדי שאפשר יהיה לחמש אותן בטילי "הרפון" אמריקניים נגד אניות (שטווחם מגיע ליותר מ-100 ק"מ), מהווים מקור דאגה לישראל. אם כי אין בכוחו של אף אחד מכלי-הנשק האלה לשנות את המאזן הצבאי בין הערבים לישראל מיסודו, הרי רכישתם בידי אויביה של ישראל משמעה שהעתיד יהיה יקר יותר מבחינתה של ישראל, ויחריף את אתגרי ההתגוננות שבביל צבא הנושא במעמסה כבדה בלאו הכי.

מלחמת המפרץ גם חשפה פגיעות מטרידה של ישראל לאיומים לא-קונונציונליים. טילי קרקע-קרקע פשוטים וגסים, יחסית, חמושים בראשי-נפץ קונונציונליים ושנרו בכמויות צנועות למדי, שיבשו את החיים בישראל ואת תפקודו של המשק הישראלי בקנה-מידה נרחב. הגילויים שנעשו אחרי המלחמה בנוגע למאמץ הגרעיני של עירק, זרימת טכנולוגיות טילים חדשות יותר מסין ומצפון קוריאה למזרח התיכון, צמיחתו של שוק שחור בחומרים בקיעים אחרי התמוטטותה של ברית-המועצות, וההוכחות כי מדינות מטורפות באזור ממשיכות במאמציהן לפתח נשק להשמדה המונית – כל אלה מצביעים על איום רציני וקטלני ביותר. הסיכוי שמערכות מסוג זה יופעלו פעם נוספת כנשק של טרור והפחדה נגד אוכלוסיות אזרחיות אילץ את ממשלת ישראל להקדיש תשומת-לב מרובה להגנה אזרחית נגד התקפות כימיות וביולוגיות.

בעתיד, הטילים יהיו מדויקים וקטלניים יותר, ויהיה בכוחם לפגוע במטרות בטווחים גדולים יותר. יתר על כן, השימוש במנועים בדלק מוצק יגדיל את הניידות, יקצר את

זמני ההכנה לירי, יגביר את קצב האש, ויקשה עוד יותר לאכן את טילי האויב ולהשמדם. במקום טילי ה"סקאד B" ו-C של ימינו, המונעים בדלק נוזלי, יבואו יורשים יעילים יותר, וכן טילי שיוט לתקיפות קרקעיות מהדור הראשון, שיפותחו כנראה מטילים ארוכי-טווח נגד אניות, כגון ה"סילקוורס" HY-2.

נוסף על כך, בעתיד יקשה יותר לעמוד על טיבה ועל היקפה של הפצת הנשק הלא-קונונציונלי במזרח התיכון. המצטיידים בנשק זה שיפרו את כישוריהם בהסתרת פעילותם, על-ידי פיזור מתקני הייצור והמחסנים. הדבר יקשה עוד יותר על גילוי תכניות חדשות, על זיהוי המתקנים, ועל הערכת היקף התכניות המתבצעות ומידת התקדמותן. כתוצאה מכך, יהיה קשה יותר מאשר בעבר להנחית מהלומות מקדימות ומהלומות מנע על התשתית של הנשק הלא-קונונציונלי במדינות אלה, ומשום כך תגדל חשיבותן היחסית של ההרתעה ושל ההגנה בהתמודדות עם האיום.

יתר על כן, כשם שבמצע "סופת מדבר" הוכיח שאבד כלל על צבא המונים הבנוי לפי המודל הסובייטי הישן, כך גם סייע המבצע לחשיפת ליקויים מסוימים בצה"ל. הבעיה שתעמוד בפני חיל-הרגלים בשדה-הקרב המודרני ממחישה את הנקודה. הרובאי הישראלי ממשיך לשוטט בשדה-הקרב בנגמ"ש M-113, כלי שהוא ביסודו תוצר של שנות החמישים, יהיו אשר יהיו השדרוגים שעבר בינתיים. שרידותו של חיל-הרגלים בשדה-קרב רווי בטמ"טים (טילי נ"ט מונחים) מודרניים, בתחמושת ארטילרית מתקדמת ובחימוש מונחה מדויק המשוגר מהאוויר הופכת לבעייתית ביותר, גם כשהרובאים ספונים ברכב לחימת חי"ר (IFV) החדש ביותר, כגון ה"ברדלי" M-2 האמריקני, או ה-Warrior הבריטי. הבעיה של הבטחת הישרדותו של החייל הרגלי בשדה-הקרב המודרני, הקטלני כל כך, נשארה אפוא ללא פתרון.

מצד שני, אם מבצע "סופת מדבר" חשף את פגיעותם של מרכיבים מסוימים במבנה הכוח הישראלי, הוא גם הוכיח את התבונה שבהתעקשותו של צה"ל על איכות בתחומים אחרים: בסיור ובתצפית, בטנקי מערכה עיקריים, בחימוש מונחה מדויק, בארטילריה קנית ורקטית, במסוקים, במטוסי קרב, ומעל לכל – במערכות פיקוד ושלטה מתוחכמות. מערכות אלה העלו תרומה עצומה לתוצאות "סופת מדבר", כפי שהתגלו, גם אם הופעלו בהיקף מצומצם. הפתגם הישן אומר כי במלחמה יש לכמות איכות משלה. ייתכן שמלחמת המפרץ העמידה את האימרה על ראשה: לפי מה שהפגין הצבא העירקי העצום אך חסר התכלית, לכמות ללא איכות אין כמעט כל משמעות.

אבל גם אם הסיוע הכספי האמריקני לישראל יישאר בעינו, ישראל תתקשה מאוד להצטייד בכמויות גדולות של מערכות חיוניות להצלחה בשדה-הקרב המודרני המזרח-תיכוני, ובעיקר במסוקי קרב, במטוסי קרב מעולים ובחימוש מונחה מדויק, בגלל העלייה התלולה במחיריהן של מערכות מתקדמות, והמגבלות של תקציב הביטחון הישראלי. אפילו מימון השדרוגים הדרושים לשמירה על יעילות מערכות הטכנולוגיה המתקדמת הקיימות יטיל על משאביה של ישראל מעמסה כבדה מנושא. ליתר דיוק, יש ישראלים הסבורים שבטווח הארוך יתברר שצבאות מודרניים בטכנולוגיה מתקדמת אינם יקרים יותר

טכנולוגיה מתקדמת והמונים הם תרתי דסתרי. עובדה זו משקפת הן את תווית המחיר של רוב מערכות הנשק המתקדמות והן את העלות של אימון החיילים בהפעלתן. בשביל צבא הנהנה מתקציבים נדיבים, ייתכן שכוח המוני הבנוי סביב טנקים רבים, שמחירם מגיע לשניים עד שלושה מיליון דולר האחד הוא בגדר האפשר, אבל גם האומה העשירה ביותר אינה יכולה להרשות לעצמה צבא המונים הבנוי סביב מסוקי קרב שמחירם גבוה פי חמישה-שישה מטנקים. ההשקעה בהכשרת איש צוות טנק, בהשוואה להשקעה הנדרשת להכשרת טייס מסוק קרב – ההבדל בין חודשי אימונים לשנות אימונים – רק מרחיבה את הפער הזה. כל עוד מדובר בכוח הבנוי בעיקרו על שריונאים, תותחנים ורובאים, שאפשר להכשירם בשלושה-ארבעה חודשים, ייתכן מאוד ששירות חובה קצר הוא דבר חיוני. אבל כשמדובר בכוח שמערכות אוויריות הן זרוע המחץ העיקרית שלו, ובהתחשב בעובדה שנדרשת יותר משנה רק להכשרת טייס, התנדבות לשירות ארוך הופכת לצו השעה. אפשר שיש בכוחם של שיקולים אלה להסביר את קריאתו של רב-אלוף דן שומרון, רמטכ"ל צה"ל בשנים 1987 עד 1991, המוזכרת לעתים קרובות, ל"צבא קטן והכס" – ראייה לכך שלפחות חלק ממפקדי צה"ל הבכירים מאותתים כבר על העדפתם: צבא מתנדבים מקצועי. אבל שינוי כזה בישראל יהיה מלווה בקשיים רבים, שלכאורה אין להם כל קשר לתכליתיות של הצבא. המעבר לשיטה של צבא מתנדבים מקצועי פירושו נטישת אחד העקרונות הארגוניים הבולטים והמוכרים ביותר של החברה הישראלית. עקב כך, הממסד הפוליטי בישראל התחמק, עד עכשיו לפחות, מדיון ישיר בסוגיה, והמשיך לדגול ב"צבא העם" – צבא שמבחינת מבנהו מפריע יותר ויותר למאמציה של ישראל לנצל טכנולוגיות צבאיות מתקדמות.

אסטרטגיה

ישראל של 1999 נהנית מביטחון לאומי מול התקפות קונוונציונליות ברמה גבוהה הרבה יותר מכפי שנהנתה ממנו בשלב כלשהו בחמישים השנים האחרונות. ובכל זאת, הישראלים חשים פחות בטוחים ברמה האישית. אנשי הממשל וקציני צבא בכירים בישראל נתקלים במגוון בעיות ביטחון, מורכבות ומבלבלות הרבה יותר מהבעיות שעמדו בפני קודמיהם. התוצאה של תהליך השלום אינה שלום, אלא צורות חדשות של סכסוך והתמודדות, המאפילות במקרים מסוימים על העניינים הצבאיים.

מניין הפרדוקס הזה, לכאורה, של חרדה מוגברת ומבוכה דווקא בתקופה של איומים מופחתים זמנית? גם אם הסביבה הביטחונית הישנה של ישראל היתה אכזרית ומסוכנת, לפחות היו בה יתרונות של בהירות וחיוזי מראש, שחיפו על החסרונות. הישראלים ידעו, לפחות, מול מי ומה הם עומדים. בהקשר זה, התברר שתהליך השלום הוא אליה וקוף בה. התהליך הוליד איומים חדשים, ולעתים קטלניים, ובה בעת טיפח בקרב אזרחי ישראל ציפיות גדולות יותר בקשר למשמעות השלום והביטחון. בסביבה החדשה, הסכנות נשארו בעינין, אבל הבהירות ואפשרויות החיוזי פינו את מקומם לערפול, לחוסר ודאות ולתחושה טורדנית שהרקע הגיאופוליטי שבו על המתכננים צה"ל לפעול יישאר בלתי יציב מאוד. ישראל נשארה אמנם הכוח

מקודמיהם, שפעלו בטכנולוגיות נחותות יותר, אם כי ההוצאות הראשוניות גבוהות יותר, משום שבעתיד יהיה צורך בפחות כלים, בפחות חימוש ובפחות גיחות. אבל כרגע זוהי עדיין דעת מיעוט, בייחוד נוכח הצורך הדוחק להנהיג מודרניזציה בשלל מערכות בסיסיות, ממקלעים ועד מכשירי ראיית לילה. אם ברצוננו לקבל תשואה הולמת על ההשקעה באימון של חייל בטכנולוגיה מתקדמת, יש צורך שהוא (או היא) ישרתו תקופה ממושכת. נוכח ההזדמנויות הרבות במגזר הפרטי, הקורצות לצעירים ישראלים משכילים ומוכשרים, המשמעות היא שיש להעניק להם שכר נדיב דיו כדי לשכנע מומחים בתחומים צבאיים לוותר על הזדמנויות אלה ולהישאר בצבא. צבא בטכנולוגיה מתקדמת יהיה אפוא יקר עוד יותר.

זאת ועוד, נשק בטכנולוגיה מתקדמת מסיט משאבים לאומיים המצויים בצמצום מצרכים אחרים, שתועלתם החברתית ישירה ומוחשית יותר. מכיוון שהמשק הישראלי נהנה מצמיחה כלכלית נאה מאז 1991, ישראל נמצאת לכאורה במצב שהיא יכולה לנקוט מדיניות של תותחים ותמאה גם יחד. אבל מסיבות שיתוארו להלן, הציבור הישראלי מתחיל להסתנייג מההוצאות הגבוהות לביטחון שהיו מקובלות בעבר. הישראלים איבדו את סבלנותם נוכח המנהג המסורתי להזרים את אוצרות המדינה לביטחון, והם רוצים שהמסים שהם משלמים יופנו גם לפתרון בעיות חברתיות אחרות. פרשנים ישראלים לענייני ביטחון וקצינים בכירים משלימים בשתיקה עם מציאות פוליטית חדשה זו, שכנראה אינה הפיכה עוד. צה"ל חייב ללמוד לחיות עם פחות. כך, למשל, עוד באפריל 1988 הודה רב-אלוף אהוד ברק, הרמטכ"ל דאז, כי כשמדובר בביטחון, "מיצינו כמעט לגמרי את משאבי הכלכלה והחברה שלנו". מאז לא קרה שום דבר שישכנע את ראשי צה"ל לשנות את המסקנה הזאת.

אם צה"ל ינצל את השותפות האסטרטגית עם ארצות-הברית וימצא את כל מה שניתן מהתעשייה הביטחונית המתוחכמת המקומית, אין ספק שהוא יצליח לקיים כוח עדיף איכותית על כל יריב אפשרי. אבל שאלה גדולה היא אם ישראל תוכל להרשות לעצמה לשמור על יתרונה הטכנולוגי ובה בעת להמשיך ולהחזיק צבא גדול, שבו כוחות היבשה מפעילים יותר מ-3,500 טנקים, 6,000 נגמ"שים ואלף קני ארטילריה. ייתכן מאוד ששיקולים כלכליים, חברתיים וטכנולוגיים יביאו להתארגנות מחודשת מקיפה, שבמסגרתה ממדי הצבא יקטנו, ועצמת האש תיעשה חשובה מאין כמוה. שינוי כזה יביא למעבר מצבא הבנוי על כמויות גדולות של רק"ם, לצבא קטן יותר, שבו יתייצבו במרכז הבימה מסוקי קרב ומערכות ארטילריה מתוחכמות, ביחד עם טנקים מודרניים ומעטים יותר.

מסורתית, צה"ל דבק במודל של "אומה במדים": צבא של חיילי חובה המשרתים תקופה קצרה, הנשען על כוחות מילואים גדולים, הניתנים לגיוס מהיר. אין זה ברור כלל שצבא כזה הוא הכוח המתאים ביותר לניצול הסוגים המתקדמים ביותר של טכנולוגיה צבאית. אם נשפוט לפי הניסיון שרכשה ארצות-הברית לאחרונה, מסתבר שהממסד הצבאי המתאים ביותר לניצול מלוא הפוטנציאל של הטכנולוגיה הצבאית הוא כוח עלית, קטן ומקצועי. ואכן, בהעדר תקציב ביטחון בלתי-מוגבל,

הצבאי הקונוונציונלי החזק ביותר במזרח התיכון, מכל בחינה שהיא, אלא שלא האיומים הקונוונציונליים מדאיגים את הישראלים בעיקר, אלא דווקא האיומים מקצות קשת הסכסוכים.

באחד הקצוות של קשת זו חבויה קבוצה שלמה של איומים מעבר לאופק. לאויבים אלה אין גבול משותף עם ישראל, אבל דומה שהם גמרו אומר לרכוש יכולת להנחית מהלומה ישירה על ישראל. טילי שיוט או טילים בליסטיים, שיחומשו בראשי-נפץ גרעיניים, ביולוגיים או כימיים, הם כנראה כלי-הנשק המועדפים. הטילים, שהיו פעם נחלתן הבלעדית של המעצמות העשירות או המתקדמות ביותר, הפכו בימינו לנשק זמין גם למדינות דלות יותר באמצעים. מערכות כאלה, בין שהן נרכשות ממקורות חוץ ובין שהן מפותחות מקומי, מהוות למעשה קיצור-דרך לתיקון חוסר איזון צבאי קונוונציונלי, שלולי כן א-י אפשר היה להתגבר עליו גם בהשקעת משאבים גדולה הרבה יותר. בקבוצה זו של איומים מעבר לאופק מופיעות עירק ואירן בראש רשימת החשודים.

בקצה השני של קשת הסכסוכים אורבים איומים "בעצמות נמוכה". דוגמאות מן הזמן האחרון, או כאלה הנמשכות גם עתה, הן האינתיפאדה הפלשתינאית, מסע הטרור העירוני של החמאס, והמאבק הממושך עם החיזבאללה ברצועת הביטחון בדרום לבנון. בעגה הצבאית הישראלית, כל אלה הן בעיות "ביטחון שוטף". אבל הגדרה מרגיעה זו אינה הולמת את המצב, והיא מסתירה מאחוריה מציאות יקרה ומחלישה. למען האמת, השיטות והדוקטרינה הצבאיות המסורתיות הועילו לצה"ל מעט מאוד במאמציו לגבש תגובה הולמת לבעיות הביטחון השוטף הנוכחיות של ישראל. המצוינות הישראלית בתחום הצבאי באה בדרך כלל לידי ביטוי ברמה הטקטית, ובמידה פחותה יותר, אבל עדיין משמעותית, ברמה המבצעית של המלחמה. אבל תוצאה כזאת בנויה על ההנחה שלסכסוך יש צורה או תבנית. אבל אתגרי "הביטחון השוטף", לשם השוואה, שהתגלו לצה"ל כמפחידים כל-כך בשנים האחרונות, חסרו הגדרה חדה וברורה כזאת. לדעתו קצין בכיר ישראלי בדימוס, סכסוכים מסוג זה הם בעצם מלחמה, לא כהמשך של מדיניות, אלא "מלחמה כתופעה חברתית". בסכסוך כזה, אין לתוצאה הצבאית של ההיתקלויות משמעות פנימית רבה; ההצלחה אינה מיתרגמת בסופו של דבר ליתרון מדיני. כתוצאה מכך, המצוינות של צה"ל בלחמה קונוונציונלית אינה באה על שכרה.

במקום להקדים ולמנוע את איומי הביטחון השוטף, מצא צה"ל את עצמו מופתע פעם אחר פעם על-ידי אויבים שנחשבו נחותים בעצמה ובכישורים. במקום להשיג הכרעה מהירה, גילה צה"ל שהוא מחדש בתוך סכסוך ללא סוף, לכאורה. לפעמים התפתה לסמוך יותר מדי על עצמת אש, בתוצאות מביכות מבחינה מדינית ומזיקות מבחינה צבאית. מבצע "ענבי זעם", שנערך על-ידי צה"ל באביב 1996 במטרה לחסל את איומי ה"קטישות" והתקפות המרגמות מדרום לבנון, המחיש גם את כוח המשיכה של גישה מעין זו, וגם את סכנותיה.

היחידות הישראליות, שסמכו על מסוקי קרב וארטילריה מתנייעת שהסתייעה במכ"ם נגד-סוללות, והפעילו מזלייטים לתצפית, כתשו כפרים בדרום לבנון שנחשדו

במתן מקלט לטרוריסטים של החיזבאללה. הן עשו זאת בדייקנות מופתית, לטענתן, הדפו את הביקורת הבינלאומית, והשתיתו את המבצע על לגיטימיות פוליטית, לכאורה. הפך הטוב ביותר של שיטה חדשה זו להתמודדות עם בעיית ביטחון שוטף טורדנית, מנקודת-ראותו של צה"ל, היה שהמבצע לא סיכן כמעט כלל את חיילי צה"ל. אבל התועלת הברורה שבגישה זו התנדפה והיתה כלא היתה ב-18 באפריל, כאשר פגזים שנורו מסוללת תותחי 155 מ"מ ישראלית פגעו במחנה של האו"ם בכפר כנא, שבו שהו אז 800 פליטים בערך, שנמלטו מבתיהם מפני ההפגזות הישראליות. יותר ממאה מהפליטים נהרגו, וביניהם נשים וילדים, ועשרות אחרים נפצעו. המחבל בכפר כנא הפך את מבצע "ענבי זעם" מהצלחה ברורה לאסון צבאי ומדיני. ואולי חמור מכל מבחינת החיילים הישראלים, שהתקרת בכפר כנא הכתימה את המוניטין של צה"ל בעיני ישראלים רבים ובעיני העולם בדרך כלל.

יתר על כן, אין להניח שהדילמות של הביטחון השוטף יתמעטו בעתיד – נקודה שהובהרה עד כאב בספטמבר 1996, כאשר הפלשתינים הגיבו באלמות על פתיחת מנהרה ארכיאולוגית בירושלים. המשטרה הפלשתינית נלחמה לצדם של אזרחים מתפרעים, ובסופו של דבר נהרגו 11 ישראלים ומספר גדול יותר של פלשתינים. אדרבא, עליונותה הבלתי-מעוררת של ישראל בתחום הלחמה הקונוונציונלית המתוחכמת רק תהווה תמריץ קבוע לאויביה לנצל שיטות לחימה חלופיות, זולות ונגישות יותר. המצב המביך שבו נמצאת ישראל, המתנדדת עד אין קץ בין מלחמה לשלום, מסמל במובן רחב יותר את מצב הביטחון השוטף בימינו. עובדה זו עומדת במרכז ניהול ענייני הביטחון השוטף, כמו ההתמודדות עם החמאס או עם החיזבאללה. אבל היא ממלאת תפקיד לא מבוטל גם בהגדרת יחסיה של ישראל עם אחדות משכנותיה, וביניהן גם כאלה שהוצאו כביכול מרשימת האויבים.

במילים אחרות, בעיני ישראלים רבים תהליך השלום לא חיסל כליל את הפוטנציאל לסכסוך מסוג זה, אלא לכל היותר שינה את תנאי ההתמודדות נגד ישראל. סוריה היא עד כה העקשנית ביותר מכל שכנותיה של ישראל, והשאלה אם תצטרף לתהליך השלום או לא נשארת בינתיים תלויה ועומדת. אבל מעבר לספקות כאלה ביחס לסוריה, הניסיון עם המדינות שכבר עשו שלום עם ישראל אינו מעודד במיוחד. שותפותיה של ישראל לשלום אינן דמוקרטיות יציבות. הן סובלות מעודף אוכלוסין וממשק מפגר ועני. יש גם אויבים לשעבר שסימני ההתפייסות האמיתית אתם קלושים למדי. הישראלים נוהרים אפוא מלראות בחסכמים הקיימים הסכמים בני-קיימא.

מצרים היא דוגמה מובהקת. עשרים שנה אחרי מסעו הדרמטי של אנוואר סאדאת לירושלים, היחסים בין ישראל למצרים לא התקדמו מעבר לאווירה תקינה וצוננת. נוכח הפוטנציאל הצפוי לחוסר יציבות מדינית במצרים, ייתכן מאוד שיום בהיר אחד תחזור מצרים ותתייצב בראש המחנה האנטי-ישראלי. כלומר, "המלחמה שאחרי השלום" – חידושה האפשרי של עוינות גלויה אחרי שהשלום הושג, על הנייר – היא תרחיש שישראל אינה יכולה להרשות לעצמה להתעלם ממנו, ומצב אפשרי המסבך עוד יותר את הבעיות העומדות לפני המתכננים של צה"ל.

לאינטרסים שאינם ביטחוניים – מונח ביסוד הדילמה הביטחונית של ישראל.

הכלכלה

הגורם השלישי המחולל שינוי בגישותיה של ישראל לביטחון הוא הכלכלה. ישראל שואבת כיום עידוד ודחיפה מגיאות כלכלית, והיא הולכת ומשתנה בצורות מרנינות, ועם זאת גם מטרידות מאוד בעיני רבים. כרגע ישראל היא עדיין מזיגה מוזרה ועם זאת קוסמת, של חברה שבה מראות, קולות וריחות אקזוטיים (בעיני אמריקני) של מדינה מתפתחת נמהלים בתוך זהות מתפתחת, מתוחכמת, אמידה ומערבית לחלוטין בטעמיה ובשאיפותיה. אבל מסתבר שהדו־קיום בין שניים אלה לא יוכל להאריך ימים. בעקבות גיאות כלכלית חסרת-תקדים בשנים האחרונות, ישראל היא חברה הנמצאת בהשתנות מהירה. בעיני המבקר כיום בתל-אביב, או באחד מפרבריה הרבים והסואנים, ההתרשמות החזקה ביותר היא של גודש בנייני דירות בבנייה, של רחובות פקוקים במכוניות חדישות, של נחילי קונים הנכנסים ויוצאים בחנויות המוכרות סחורות מערביות נוצצות, של ישראלים צעירים הגודשים "מילק-בארים" ומסעדות מזון מהיר, ושל הפלאפון הנמצא בכל מקום – לא עוד מכשיר של נוחות, אלא מעין תכונה חיונית של החיים בישראל. ישראל משגשגת.

הנתונים המתארים את הישגיה הכלכליים של ישראל בשנים האחרונות מאששים את ההתרשמות החזותית. המשק הישראלי (התמ"ג – התוצר המקומי הגולמי) צמח מאז 1990 בקצב של יותר משישה אחוזים בשנה בממוצע – הישג מרשים עוד יותר אם מביאים בחשבון את הזרם הגדול של עולים ממדינות חבר העמים שהגיע לארץ בשנים אלה. זרם זה, של אזרחים חדשים, משכילים וצעירים יחסית, הצריך הוצאות גדולות לשיכון בטווח הקצר, אבל בתוך שנים ספורות העניק למשק הישראלי דחיפה נוספת. כ-1,800 חברות טכנולוגיה מתקדמת צצו בפארקים תעשייתיים מתוכננים היטב בקרבת תל-אביב וחיפה. היצוא של חברות אלה הסתכם ב-1995 ב-9 מיליארד דולר בשנה – פי שניים מכפי שייצאו רק חמש שנים קודם לכן. ב-1996 עלה התמ"ג לנפש בישראל על 15 אלף דולר בשנה, והציב את ישראל רק מעט אחרי בריטניה, איטליה וצרפת.

קיצורו של דבר, ישראל נמצאת בדרך לכלכלת שוק מוכוונת-צרכנים, חברה שאפשר לא רק להרוויח בה הרבה כסף, אלא שעשיית הכסף לובשת בה מכובדות חדשה. לדברי עוזיה גליל, מייסד אלרון, חברת אחזקות שמחזורה מגיע למיליארד דולר לשנה, 90 אחוזים מהם מיצוא, "בישראל של פעם נדף ריח לא טוב מעשיית כסף. המצב הזה השתנה. עובדה היא, שהכסף – כמדד של הצלחה יזמית – משתרש יותר ויותר בחברה".

התפתחות כלכלית מהירה, עם התפשטות הערכים מוכווני הצרכנות הנלווים אליה, משליכה על הביטחון בשלושה מובנים שונים. ראשית, היא מקטינה את נכונות הציבור להוציא סכומים גדולים על ביטחון, כפי שהיה נהוג בישראל במשך כל השנים כמעט. ההוצאה לביטחון בישראל, כאחוז מהתמ"ג, צנחה בתלילות מאז אמצע

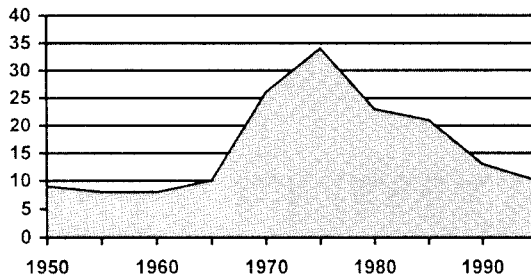
המגוון השלם של אתגרי הביטחון הניצבים כיום בפני ישראל יוצר תמהיל מורכב של מצבים אפשריים: בעיות ביטחון שוטף ממושכות שאינן ניתנות לפתרון קל באמצעים צבאיים; סכנת ההתקפה הקונונציונלית מצד אויבים מסורתיים, אם כי זו פחתה מעט; מדינות המעגל השני שיתחמשו בנשק להשמדה המונית, והחשש מפני "מלחמה אחרי השלום", שתיפתח על-ידי אויבים לשעבר, שאינם מאמצים את השלום אל לבם בהתלהבות יתרה. על מנת להתמודד עם כל אחת מארבע בעיות ביטחון אלה חייבת ישראל להחזיק כוחות מסוגים שונים:

- צה"ל זקוק לכוחות מיוחדים מעולים ולחיל-רגלים מאומן ומצויד היטב – עדיף אנשי קבע ולא חיילי חובה, על מנת להתמודד עם בעיות הביטחון השוטף במשימות של הבטחת הגבולות ולמטרות מניעה, מהלומות מקדימות ופעולות תגמול.
- מבנה הכוח הנוכחי של צה"ל מתאים בדרך כלל להתמודדות עם איומים קונונציונליים מסורתיים, כרגע רק מצד סוריה, כנראה: צבא הבנוי על חיילי חובה, שבמרכזו עוצבות טנקים גדולות ומשולבות, המסתייע בחיל-אוויר טקטי איכותי ומתכוון למלחמה בגזרה מוגדרת.
- על מנת להתמודד עם האיום הנשקף ממדינות המעגל השני, על צה"ל להשקיע השקעות כבדות ביכולת שתאפשר לו לקבל התרעה מוקדמת אסטרטגית ולהתגונן מפני התקפות טילים ומטוסים, וכן מטוסי קרב ארוכי-טווח, טילים בליסטיים וטילי שיוט, כדי לפגוע במטרות הרחק מגבולות הלוונט.
- ולבסוף, על מנת להתמודד עם חידוש מעשי האיבה מצד שותפותיה הנוכחיות של המדינה לשלום – מצרים, למשל – על צה"ל להיערך להגנה קונונציונלית הרחק מגבולותיה של ישראל. כדי להבטיח שקרב כזה יתנהל במעמקי סיני יש צורך להעניק עדיפות ליחידות נ"ט מוטסות, ולעוצבות משורינות הנתמכות במסוקים ומטוסים קוטלי טנקים, למלחמה שתתאפיין בתנועה גדולה הרבה יותר מאשר מלחמה נגד סוריה.

למען הדיוק, בין כל הכוחות הללו תהיה חפיפה לא מבוטלת. כוחות מיוחדים מעולים וחימוש מונחה מדויק יכולים למלא תפקיד בכל אחד מארבעת המקרים. אולם הטיעון המרכזי הוא שהמגוון הרחב של המצבים האפשריים שעל המתכננים הישראליים להביא בחשבון יוצר ביקוש ליכולת או יכולות חדשות שעד כה נדונו רק בצורה שולית.

לו היו תושבי ישראל מוכנים להכפיף את כל שאר השיקולים לביטחון, על כל המשתמע מכך במושגים של הקרבה וסדר-עדיפויות חברתיים, ייתכן שישראל היתה מצליחה לגייס את האמצעים הדרושים להקמת צבא שיוכל להתמודד עם כל אחד מארבעת המצבים הרעיוניים שתוארו לעיל. אולם כפי שנראה להלן, המצב בישראל שונה כיום. פער זה – בין סביבה אסטרטגית הנעשית מורכבת יותר, לבין חברה המעניקה עדיפות גדלה והולכת

תרשים מס' 1
הוצאה לביטחון בישראל, כאחוז מהתמ"ג

הלאומיות: זוהי הדרך השלישית שבה משפיעה הצמיחה הכלכלית על שיקולי הביטחון. כמו שאמר אחד הסוציולוגים הישראליים: "אתה יכול להגשים את עצמך לא על-ידי שירות בצבא, אלא על-ידי שירות לאומה בחזית היצוא או בחזית המחשבים". לגבי מספר גדל והולך של ישראלים, הכלכלה העולמית הפכה לזירה המרכזית שבה מתנהלת התחרות בין האומות. מנקודת-ראות זו, העובדה שישראל מייצרת את טנק המערכה העיקרי שלה בכוחות עצמה, או מחזיקה חיל-אוויר רב-עצמה, חשובה פחות מהעובדה שהיא מדורגת עכשיו כמדינה השנייה בעולם במספר החברות שלה שמניותיהן נסחרות בבורסה לניירות ערך בניו-יורק. הסוגיה האמיתית כבר אינה מה על ישראל לעשות כדי לשרוד, אלא מה היא חייבת לעשות כדי לשגשג כלכלית בעולם תחרותי מאוד. מזווית-ראייה זו, נכונותם המסורתית של הישראלים להשלים עם הוצאה גדולה לצורכי ביטחון דעכה, והיא מתמודדת עם דרישה שמדיניות הממשלה תחזק את יכולתה של המדינה לעמוד ברשות עצמה בשוק העולמי ■

שנות השבעים, בשל מספר סיבות, וביניהן תחושת איום נמוכה יותר, סדר-עדיפויות לאומיים שהשתנו, וצמיחה כלכלית מהירה. וחשוב מכך, שבמשך כל התקופה הזאת, ההוצאה לביטחון בישראל קפאה על שמריה במונחים ריאליים.

בחירתו של בנימין נתניהו לראש-הממשלה וחזרתו של הליכוד לשלטון ב-1996 לא שינו את המגמה. התקציב הראשון של נתניהו כפה קיצוץ של 3 אחוזים נוספים בהוצאה הריאלית לצורכי ביטחון, הוריד את ההוצאה הישירה לביטחון ל-10 אחוזים בלבד מהתמ"ג – הרמה הנמוכה ביותר זה עשרות שנים (אם כי חלק מהקיצוץ בוטל ב-1997, עקב החשש מפני מלחמה אפשרית עם סוריה). מגמה זו נמשכה גם בתקציב השני של נתניהו, ומתקציב הביטחון קוצץ אחוז אחד נוסף.

ההשלכה השנייה על הביטחון היא שההתפתחות הכלכלית מגדירה מחדש את השאיפות ואת המניעים של הצעירים הישראליים. השירות בצבא דורג מסורתית כמקצוע היוקרתי ביותר בין המקצועות בישראל, ונחשב למסלול חיוני להשגת עמדה מכובדת בתחומים אחרים, כגון פוליטיקה ועסקים. אבל ההזדמנויות, אפשרויות ההשפעה והריגושים מתחילים להימצא יותר ויותר במגזר הפרטי. הפעילות הנמרצת נמצאת בעולם העסקים, ובשנים האחרונות גדל מאוד מספר הצעירים הישראליים שהתעשרו. בעיני רבים אבד כלח על האידיאל של ישראל כמפעל ציוני היסטורי. "כל אחד רוצה את הווילה הגדולה שלו ואת המכונית שלו", מעיר ההיסטוריון הישראלי בני מוריס. "מה שחשוב הוא מה שטוב לפרט, ולא לציבור". הצעיר הישראלי של ימינו מעוניין אפוא בהקרבה עצמית פחות מאשר בהגשמה עצמית, בדומה לבני דורו בכל רחבי העולם המערבי.

ולבסוף, המגזר הפרטי מציע גם מוצא חלופי לשאיפות

אומה אשר גווה שבור לא תינצל אפילו שלכל אחד מאזרחיה יהיה טנק בחצר ומטוס קרב על גג ביתו.

יאן מסריק